

DOI: 10.33270/03243401.7
УДК 343.98

Проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку: організаційно-тактичні й психологічні засади

ЧОРНОУС Юлія*

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії
внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9710-4858>;

СУВОРОВА Анастасія

аспірант кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії
внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7508-290X>

Анотація. Вивчення статистичних даних стосовно динаміки кримінальних правопорушень, вчинених щодо неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку, продемонструвало їх кількісне зростання. Передусім зазначене обумовлено тим, що неповнолітні потерпілі з вадами психофізичного розвитку характеризуються віктимністю. Негативні наслідки спричиняють умови воєнного стану, подолання повномасштабної агресії Російської Федерації, адже війна згубно позначається на фізичному, психологічному та психічному здоров'ї дітей. Особливості розслідування, тактика слідчих (розшукових) дій пов'язані з патологічним станом організму таких дітей, які здебільшого мають інвалідність, не були предметом наукових досліджень, що й визначило його актуальність. Мета статті – висвітлити зміст проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку відповідно до організаційно-тактичних і психологічних засад. У процесі дослідження використано як загальнонаукові, так і спеціально-правові методи: порівняльно-правовий, системно-структурний та метод системного аналізу. З метою детального висвітлення проблематики за основу обрано погляд на структуру тактики слідчих (розшукових) дій відповідно до етапів: підготовка; проведення; фіксація перебігу й результатів, їх оцінка. Висвітлено організаційно-тактичні та психологічні засади проведення слідчих (розшукових) дій на кожному з етапів. Продемонстровано значення взаємодії слідчого з іншими суб'єктами під час реалізації поставлених завдань. Підвищенню ефективності практичної діяльності сприяє формування теоретичних положень і практичних рекомендацій у контексті того, що спільна діяльність слідчого з іншими суб'єктами під час проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку має правове закріплення, що відображено як у загальній формі взаємодії (реалізується з інформаційною, довідковою метою задля збирання та передання інформації), так і спеціальної формі взаємодії (під час якої слідчий надає письмові й усні доручення, вказівки іншим суб'єктам, приймає процесуальні рішення в кримінальному провадженні), а також у непроцесуальній формі взаємодії, у межах якої виконують організаційно-тактичні, психологічні й управлінські завдання.

Ключові слова: досудове розслідування; права та свободи людини; тактичний прийом; кримінальне правопорушення; спеціаліст; психолог; лікар; судово-медичний експерт.

Історія статті:

Отримано: 29.01.2024
Переглянуто: 23.02.2024
Прийнято: 25.03.2024

Рекомендоване посилання:

Чорноус Ю., Суворова А. Проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку: організаційно-тактичні й психологічні засади. *Юридична психологія*. 2024. № 1 (34). С. 7–17. doi: 10.33270/03243401.7.

* Відповідальний автор

© Чорноус Ю., Суворова А., 2024

Вступ

Формування наукових положень і практичних рекомендацій щодо проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку є необхідним у зв'язку зі складністю розслідування кримінальних правопорушень, які вчиняють щодо такої особливо вразливої категорії осіб.

Порівняльний аналіз статистичних даних щодо динаміки кримінальних правопорушень, вчинених щодо неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку, засвідчує їх кількісне зростання. Передусім зазначене обумовлено тим, що неповнолітні потерпілі з вадами психофізичного розвитку характеризуються віктимністю. Особливості розслідування, тактика слідчих (розшукових) дій пов'язані з патологічним станом організму таких дітей, які в більшості випадків мають інвалідність.

Офіційні статистичні дані Офісу Генерального прокурора засвідчують, що за 2019/2020/2021/2022/2023 роки було вчинено 4201/4626/5148/4718/6517 кримінальних правопорушень щодо дітей та 427/496/412/354/597 кримінальних правопорушень щодо осіб з інвалідністю (Reporting on registered...)

Слід констатувати збільшення кількості вчинених кримінальних правопорушень щодо дітей. Негативні наслідки мають умови воєнного стану, подолання повномасштабної агресії Російської Федерації. Війна згубно позначається на фізичному, психологічному та психічному здоров'ї дітей, спричиняє травми, які провокуватимуть загострення вад психофізичного розвитку й у майбутньому. На думку О. Ф. Яцини (2022), з огляду на зазначене та підвищену емоційну лабільність, вразливість дитячої психіки як нестійкої, рухливої і сприйнятливої до зовнішніх впливів, доводиться констатувати, що війна зруйнувала їхню психологічну безпеку й стала загрозою психічному здоров'ю з ризиками виникнення розладів у психічному розвитку, а також розвитку тривалих форм фізичної, психологічної та соціальної дезадаптації.

З огляду на низку обставин, неповнолітні потерпілі з вадами психофізичного розвитку потребують додаткового забезпечення прав і свобод, зокрема під час досудового розслідування, урахування організаційно-тактичних та психологічних особливостей під час проведення слідчих (розшукових) дій за їх участю.

Проблематику проведення слідчих (розшукових) дій з неповнолітніми досліджено в наукових публікаціях М. М. Єфімова (2020), Ю. Б. Комаринської (2021), М. В. Корнієнка (2018), Н. В. Павлової (2020), Т. Г. Шмиголь (2007) та інших учених, однак проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку, організаційно-тактичні та психологічні аспекти такої діяльності не були предметом наукових досліджень.

Матеріали та методи

Мета публікації – висвітлити зміст проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку відповідно до організаційно-тактичних і психологічних засад.

З метою детального висвітлення проблематики за основу обрано погляд на структуру тактики слідчих (розшукових) дій відповідно до етапів: підготовка; проведення; фіксація перебігу й результатів, їх оцінка. Сформульовано завдання: висвітлити організаційно-тактичні та психологічні засади проведення слідчих (розшукових) дій на кожному з етапів, а також продемонструвати значення взаємодії слідчого з іншими суб'єктами під час реалізації поставлених завдань.

Результати й обговорення

Власне криміналістична тактика поєднує систему сучасних методів, тактичних прийомів і засобів, спрямованих на виконання завдань підготовчого, робочого й заключного етапів проведення слідчих (розшукових) дій.

Європейські дослідники В. Н. Терехович, Є. В. Німанде (2018) криміналістичну тактику визначають як розділ особливої частини криміналістики, у якому описують і пояснюють закономірності проведення слідчих дій.

Розпочнемо розгляд початкового етапу. Старанне планування кожної слідчої (розшукової) дії за участю неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку забезпечує успіх тактики її проведення.

Підготовчий етап залежить від раніше прийнятих рішень у процесі досудового розслідування, а саме: реєстрації повідомлення про кримінальне правопорушення, внесення відомостей до ЄРДР, проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій, встановлення особи ймовірного підозрюваного, вручення повідомлення про підозру особі у вчиненні кримінального правопорушення тощо. Тож слідчий оцінює загальну картину слідчої ситуації, після чого приймає рішення щодо обрання необхідної слідчої (розшукової) дії.

Підготовчі дії слідчого доцільно поділити на дві стадії:

1) підготовчі дії, проведені до початку (до виїзду) проведення слідчої (розшукової) дії;

2) підготовчі дії безпосередньо на місці проведення слідчої (розшукової) дії.

Під час першої стадії слідчий зобов'язаний визначити мету проведення слідчої (розшукової) дії, основні завдання, зокрема необхідно:

– сформулювати основний зміст запланованої слідчої (розшукової) дії. Слід з'ясувати, які фактичні дані й обставини кримінального правопорушення відомі та які необхідно встановити або перевірити.

З огляду на це, метою слідчої (розшукової) дії за участю неповнолітніх потерпілих із вадами

психофізичного розвитку є не лише отримання (збирання) доказів або перевірка вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні, а й дослідження нововиявлених обставин;

– здійснити заходи, спрямовані на збір матеріалів, що характеризують особу неповнолітнього потерпілого з вадами психофізичного розвитку, його особливості за сферами життя. Необхідно отримати медичну документацію щодо факту наявності й особливостей перебігу захворювання неповнолітнього, а також відгуки-характеристики від закладу або установи, де навчається або проживає дитина. Це дасть змогу слідчому зрозуміти умови й обстановку, у якій перебуває дитина, рівень довіри до батьків (опікунів) і довколишнього середовища. Слідчому бажано особисто поспілкуватися з неповнолітнім, оцінити рівень налаштованості дитини на контакт, спробувати налагодити довірливі стосунки, сформувати відчуття взаємної підтримки та безпеки. Усі перелічені рекомендації нададуть можливість слідчому швидше порозумітися з неповнолітнім, оскільки врахування індивідуальних, психічних, фізичних особливостей дитини дасть змогу досягнути результату без імовірного психоемоційного напруження неповнолітнього.

Оскільки допит неповнолітніх залежить від низки важливих обставин, зокрема віку й процесуального статусу неповнолітнього (свідок, потерпілий, підозрюваний), слідчий на першому (підготовчому) етапі повинен отримати повну інформацію про умови життя, виховання, навчання, типові форми поведінки, зацікавлення та вподобання такої особи. Надалі отриману інформацію використовуватимуть для встановлення між слідчим і неповнолітнім надійного психологічного контакту, тобто найсприятливішої психологічної атмосфери допиту (Davydiuk, & Kurychuk, 2023, p. 72).

Слушним видається твердження А. С. Кашпур та Ф. М. Сокирана (2021), які вважають, що недостатня обізнаність, невпевненість, безпорадність у відшуканні потрібних відомостей у матеріалах кримінального провадження знижують якість допиту й негативно позначаються на встановленні психологічного контакту з допитуваним. Крім того, для неповнолітнього важливо, щоб представник правоохоронних органів викликав повагу, був авторитетним.

Згідно з рекомендаціями щодо опитування дітей у межах досудового розслідування, щодо неповнолітнього з вадами психофізичного розвитку слід з'ясувати таку інформацію: чи має ця дитина інвалідність або складнощі з мовленням, розумінням і використанням мови, мисленням чи обґрунтуванням, соціалізацією, відчуттями чи поведінкою, слухом, зором, пересуванням чи станом здоров'я; який вплив інвалідність має на дитину; які захисні чинники (сильні сторони та здібності) має дитина; що ще потрібно знати про дитину й інвалідність; чи

доступні для перегляду медичні або освітні документи; як можна структурувати середовище й запитання для успішного опитування (Popov, Urumova, & Tsiuman, 2021, p. 61-62);

– обрати місце проведення слідчої (розшукової) дії. У випадку її проведення поза межами службового кабінету слід здійснити ретельну підготовку в приміщенні або ж на певній ділянці місцевості. Необхідно забезпечити законний порядок: встановити законних власників (користувачів) нерухомого майна й отримати дозвіл (заяву) на проведення заходів. На практиці часто трапляються випадки проведення слідчих (розшукових) дій у службовому кабінеті слідчого, де у визначений час паралельно здійснюють процесуальні дії інші слідчі за кримінальними провадженнями. Для уникнення непорозумінь і порушень законодавчих положень слід заздалегідь спланувати місце та час її проведення.

До прикладу, обравши місце проведення такої слідчої (розшукової) дії, як освідування, слідчий зобов'язаний видалити з приміщення всіх сторонніх осіб з метою дотримання засад поваги до людської гідності та запобігти ймовірним ризикам щодо незаконного втручання до приватного життя неповнолітнього. Стосовно розслідування правопорушень щодо дітей з вадами психофізичного розвитку місцем освідування краще обрати житло, де проживає потерпілий (у випадку проживання дитини в закладі охорони здоров'я, які здійснюють заходи з реабілітації дітей, необхідно попередньо отримати письмовий дозвіл директора установи), це мінімізує ймовірний стрес, переживання, втому дитини, які можуть бути обумовлені необхідним прибуттям до кабінету слідчого за викликом (Suvorova, 2023, p. 131).

Очевидними є переваги проведенням слідчих (розшукових) дій в «зелених кімнатах», де організацію роботи здійснюють на основі індивідуального підходу до кожної дитини. Основна мета проведення опитування в «кімнаті, дружній до опитування дітей» – запобігання повторній травматизації психіки дитини в процесі опитування як завдяки спеціальним методикам і психологічно комфортній атмосфері, так і завдяки технічному оснащенню, яке дає змогу коректно вести відеозапис допиту й використовувати цей відеозапис для ведення слідства без проведення повторних допитів (Pasko, & Horoshko, 2022, p. 277) або інших слідчих (розшукових) дій;

– визначити коло суб'єктів, що братимуть участь у проведенні слідчої (розшукової) дії, забезпечити участь тих суб'єктів, участь яких передбачена законодавством. Коли в кримінальному провадженні фігурує неповнолітній потерпілий з вадами психофізичного розвитку, слідчому необхідно чітко розуміти роль кожного з учасників, тож для уникнення імовірних перешкод щодо несвоечасного прибуття або ж відсутності одного з учасників слід заздалегідь вручити кожному з

учасників повістки про виклик із зазначеною датою, часом і місцем прибуття.

КПК України забезпечив права неповнолітніх осіб, визначивши проведення слідчих (розшукових) дій у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря¹. Слід зазначити, що законним представником у цьому випадку має бути особа, якій дитина довіряє, з якою налагоджені довірливі відносини та присутність якої не призведе до психологічних травмувань неповнолітнього.

Залучення такого фахівця, як психолог, є важливим елементом проведення слідчої (розшукової) дії, тому що він слугуватиме психологічною підтримкою для дитини, із позицій психології зможе допомогти висунути слідчі версії, дати оцінку вчинених діянь щодо неповнолітнього.

На жаль, трапляються випадки, коли працівники органів досудового розслідування нехтують криміналістичними рекомендаціями з приводу доцільності використання спеціальних знань у галузі психології під час розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень. У випадку наявності обов'язкової процесуальної вимоги залучити психолога до проведення окремих процесуальних дій, слідчі підходять до її виконання формально. Вони залучають осіб, у яких є відповідна фахова освіта, не зважаючи на їх спеціалізацію в галузі юридичної психології та наявність досвіду роботи з окремими категоріями осіб, наприклад, неповнолітніми, постраждалими від насильства та ін. (Pchelina, 2020, p. 368).

Залучення спеціалістів, зокрема лікарів і судово-медичних експертів, під час проведення слідчих (розшукових) дій законодавство покладає на розсуд слідчого, проте ми вважаємо, що присутність таких осіб, які володіють спеціальними медичними знаннями, є вкрай необхідною, зокрема з метою оптимізації процесу проведення окремих слідчих (розшукових) дій і медичного супроводження дитини.

На другій стадії підготовчого етапу – безпосередньо на місці проведення слідчих (розшукових) дій – слідчий намагається створити обстановку й умови, максимально наближені до запланованого процесу, забезпечує належні умови проведення, уживає заходів із забезпечення охорони місця проведення слідчої (розшукової) дії, відновлює колишню обстановку у випадку її порушення (до прикладу, під час проведення слідчого експерименту) тощо. На місці безпосереднього проведення слідчих (розшукових) дій слідчим варто перевірити присутність усіх учасників, провести їх інструктаж.

Наступним етапом проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх потерпілих є робочий, під час якого й реалізують тактичні засоби.

Робочий етап охоплює такі заходи:

1. *Оголошення слідчим процесуального рішення щодо слідчої (розшукової) дії.* Після ознайомлення з рішенням про проведення конкретної слідчої (розшукової) дії законні представники зобов'язані засвідчити згоду або зафіксувати відмову на її проведення власним підписом. Однак не слід ігнорувати пояснення для неповнолітнього, оскільки байдужість може призвести до втрати довіри. Слідчому необхідно налагодити психологічний контакт із неповнолітнім, адже взаємна довіра суттєво пришвидшить процес взаємодії.

На початку робочого етапу необхідно відреконструюватися дитині, якщо знайомство не відбулося раніше, зорієнтувати неповнолітнього щодо місця та заходу. У випадку застосування відеофіксації пояснити неповнолітньому, що такий порядок встановлено законом, а отримані результати не буде поширено поза межами кримінального провадження.

Важливим елементом на початку робочого етапу проведення слідчих (розшукових) дій є встановлення психоемоційного зв'язку з дитиною. Ідеться про психологічний контакт, який, на думку М. М. Єфімова (2020), передбачає створення відповідної атмосфери й налагодження сприятливих відносин між слідчим і допитуваним, що стає чинником професійно-психологічного впливу на допитуваного та сприяє виконанню завдань допиту. Тому для уникнення стану напруженості, хвилювання, неспокою, тривожності, неприязні, підозрливості під час проведення слідчої (розшукової) дії необхідно встановити з особою психологічний контакт, застосовуючи низку тактичних і психологічних прийомів.

2. *Повідомлення мети проведення слідчої (розшукової) дії, роз'яснення прав та обов'язків.* Юридичні терміни, визначені законодавством, є занадто складними для розуміння неповнолітніми цієї категорії, саме тому слідчому краще доступними для сприйняття реченнями роз'яснити дитині її права й обов'язки. Недопустимими є дії, які завдають болю, а також які негативно позначаються на самопочутті неповнолітнього.

Важливим фактором є врахування самопочуття, стану здоров'я дитини. На практиці трапляються випадки, коли організаційні аспекти потребують значних затрат часу й зусиль. Тож коли всі учасники прибувають на місце запланованої слідчої (розшукової) дії, може з'ясуватися, що неповнолітній потерпілий за станом здоров'я не має змоги брати участі в процесі. Життєві обставини змушують підійти до цього питання з

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

моральної позиції, припинити чи зробити перерву в проведенні слідчої (розшукової) дії. З огляду на аналіз практичної діяльності, необхідно зауважити, що варто заздалегідь урахувати стан здоров'я та можливості кожного з учасників. Лише після того, як слідчий здійснить низку заходів, спрямованих на продовження процесу слідчої (розшукової) дії, можна її продовжувати.

3. Процес проведення слідчої (розшукової) дії за участю неповнолітнього потерпілого з вадами психофізичного розвитку.

Проведення допиту відбувається у визначених межах: у КПК України зауважено, що допит малолітньої або неповнолітньої особи не може тривати без перерви понад одну годину, а загалом – понад дві години на добу¹.

Важливим є залучення неповнолітнього до процесу слідчої (розшукової) дії, що має бути поступовим, він спершу повинен освоїтися в новому середовищі й серед нових людей. Після встановлення психологічного контакту можна підвищити мотиваційну відповідальність дитини, повідомивши, що її показання важливі для розслідування.

Під час робочого етапу проведення слідчої (розшукової) дії слідчому необхідно поводитися спокійно, виявляти повагу та розуміння до неповнолітнього. У переважній більшості випадків ця категорія дітей потребує особливого ставлення, доброти й тепла, тому тактичні прийоми слід обирати виключно з урахуванням індивідуальних, фізичних і психологічних особливостей дитини. У випадку якщо неповнолітній є сором'язливим, невпевненим, слід підбадьорити та заохотити його. Такий стиль поведінки сприяє встановленню необхідного контакту з неповнолітнім, налаштовує його на відвертість зі слідчим (Shmyhol, 2007, p. 136).

На робочому етапі проведення слідчої (розшукової) дії слідчий також висуває та перевіряє слідчі версії в кримінальному провадженні, а саме про: особу неповнолітнього потерпілого, мотиви вчиненого кримінального правопорушення, факт імовірного перебільшення або фантазування неповнолітнім, імовірних співучасників тощо.

Під час допиту необхідно надати неповнолітньому змогу висловити власне бачення, не перебивати та не пришвидшувати процес його спогадів. Поспіх може призвести до втрати функцій пригадування та відновлення пам'яті. Спілкуючись із дитиною, що має складнощі в рефлексивній комунікації, інтерв'юер повинен намагатися: звести до мінімуму моменти, що

відволікають, у кімнаті для опитування; розбивати речення, щоб вони були стислими й виражали кожне одну окрему думку; робити тривалі паузи; зосереджувати увагу на невербальному спілкуванні (жести, вираз обличчя, зоровий контакт тощо) з боку дитини, щоб мати змогу швидко виявити, коли дитина не розуміє сказане (наприклад, дитина може почати корчити гримаси, робити тривалі паузи тощо); періодично перепитувати дитину, щоб переконатися, що вона все розуміє чи має якісь запитання (Porov, Urumova, & Tsiuman, 2021, p. 62).

Можна виокремити такі типові тактичні прийоми робочого етапу проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку: тактичні прийоми, спрямовані на створення сприятливих умов для проведення слідчої (розшукової) дії; тактичні прийоми, спрямовані на встановлення психологічного контакту; формулювання різного виду запитань; використання чинника раптовості; допущення легенди; демонстрування речових доказів, іншої матеріально фіксованої інформації, оголошення показань інших осіб та інші.

Під час робочого етапу слідчий може залучати речі та предмети. До прикладу, у процесі слідчого експерименту допустимо використовувати предмети, які допоможуть перевірити слідчі версії (манекени, вимірювальне приладдя, інструменти). Можливе використання демонстраційних засобів (анатомічних ляльок) (Pavlova, 2020) для точної візуалізації дитиною органів, проєкції будови тіла людини з метою їх максимально точної назви.

Можна виокремити такі типові тактичні прийоми робочого етапу проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку: тактичні прийоми, спрямовані на створення сприятливих умов для проведення слідчої (розшукової) дії; тактичні прийоми, спрямовані на встановлення психологічного контакту; формулювання різного виду запитань; використання чинника раптовості; допущення легенди; демонстрування речових доказів, іншої матеріально фіксованої інформації, оголошення показань інших осіб тощо.

На етапі фіксації рекомендовано використовувати звуко- та відеофіксацію, результати якої є додатком до протоколу слідчої (розшукової) дії. За їх допомогою слідчому вдасться з точністю зафіксувати не лише показання неповнолітнього, а й емоційний стан і невербальні реакції дитини.

Відеофіксація не лише полегшує проведення процесуальної дії, а й здатна надати в розпорядження слідчого, прокурора, суду важливу криміналістичну інформацію. За потреби до пояснення змісту такого додатка до слідчої

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

(розшукової) дії може бути залучено відповідного спеціаліста. Результати психологічних досліджень для розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, зокрема в частині використання невербальної інформації, є невід'ємною частиною цього процесу, їх повинні використовувати правоохоронці в комплексі з усіма напрацьованими в теорії та практиці криміналістики методами й засобами (Osypenko, & Progochenko, 2019, p. 394).

Під час третього етапу проведення слідчої (розшукової) дії слідчий фіксує перебіг і результати її проведення в протоколі, долучає додатки, схеми, малюнки тощо, повідомляє учасникам про завершення дій.

У процесі оцінки отриманих результатів та встановлення їх місця і значення в системі доказової інформації в кримінальному провадженні враховують передусім ті дані, які отримані слідчим унаслідок взаємодії з дитиною в процесі проведення конкретної слідчої (розшукової) дії. Слідчий виявляє допущені помилки, визначає рівень доцільності повторного проведення процесуальної дії, оцінює результати, зокрема і складені процесуальні документи.

Запорукою ефективного проведення слідчих (розшукових) дій є налагоджена взаємодія слідчого із широким колом суб'єктів, яка відображається в організаційно-тактичних і психологічних особливостях.

Ідеться про взаємодію з прокурором як процесуальним керівником під час досудового розслідування та ювенальним адвокатом як захисником дітей у кримінальному судочинстві.

Якщо ювенальний суддя, прокурор і слідчий є представниками органів державної влади, яких вона в межах закріплених функцій уповноважує на захист прав і свобод дітей, то адвокатська діяльність передбачає незалежну професійну діяльність адвоката щодо здійснення захисту, представництва й надання інших видів правової допомоги будь-якому клієнту (зокрема й неповнолітньому). Тому до адвоката, як і до лікаря, необхідно звертатися своєчасно, що буде запорукою належного захисту, представництва чи надання інших видів правової допомоги в усіх видах судочинства. Проте це не стосується неповнолітнього, який потрапив у конфлікт із законом, оскільки держава гарантує обов'язкову участь захисника такій особі (Olshanetskyi, 2020, p. 52). Тобто йдеться про необхідність забезпечення повноцінного функціонування системи сучасної ювенальної юстиції (Dmytryshyna, 2020), а саме для неповнолітнього потерпілого.

За результатами аналізу нормативно-правових актів і практичної діяльності можна сформулювати коло уповноважених органів, підрозділів й окремих осіб, з якими взаємодіє

слідчий під час проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку: 1) правоохоронні органи та їх представники, зокрема співробітники оперативних підрозділів, дільничні інспектори поліції, інспектори ювенальної превенції, спеціалісти-криміналісти, судові експерти, інші уповноважені службові особи; 2) органи державної влади й органи місцевого самоврядування та їх представники; 3) міжнародні, громадські організації та їх представники; 4) заклади освіти та їх представники: дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, спеціалізованої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти, зокрема за напрямом інклюзивного навчання; 5) громадськість, медіа та їх представники.

Можна виокремити такі форми взаємодії слідчого із зазначеними суб'єктами під час проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку: 1) загальна форма взаємодії, яку реалізують з інформаційною, довідковою метою, задля збирання та передання інформації; 2) спеціальна форма взаємодії, під час якої реалізується діяльність слідчо-оперативної групи, слідчий надає письмові й усні доручення, вказівки іншим суб'єктам, приймає процесуальні рішення в кримінальному провадженні; 3) непроцесуальна форма взаємодії, у межах якої виконують організаційно-тактичні й управлінські завдання.

Типовими суб'єктами, з якими взаємодіє слідчий під час проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку, є співробітники оперативних підрозділів, спеціалісти-криміналісти, судові експерти та ін. На думку В. О. Малярової та Л. В. Дмитрієвої (2017), суб'єктами взаємодії під час розслідування кримінальних правопорушень за участю неповнолітніх слід вважати: оперативні підрозділи; спеціальні підрозділи поліції у справах дітей; служби дільничних інспекторів; спеціальні органи та служби у справах дітей, установи для дітей; освітні заклади (школи, гімназії, ліцеї, технікуми, інститути тощо); підприємства, установи, організації будь-якої форми власності; експертні установи, окремих експертів і спеціалістів; медіа та громадськість.

Під час здійснення досудового розслідування за участю неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку слідчий взаємодіє з оперативними підрозділами та їх представниками. До прикладу, під час обшуку слідчому складно самостійно здійснити обшук приміщення, урахувавши самостійно всі аспекти. Інформація, якою володіє оперативний працівник, може допомогти у встановленні точного місця перебування особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, його

зв'язків, інтересів, особливостей способу життя, впливатиме на перебіг запланованої слідчої (розшукової) дії. Взаємодія з оперативними працівниками допомагає слідчому швидко здобути інформацію, отриману негласним шляхом, на підставі чого обговорюють оптимальний час проведення слідчої (розшукової) дії, місце, кількість учасників, характер об'єктів пошуку тощо. Перед проведенням слідчої (розшукової) дії оперативний працівник за дорученням слідчого має змогу здійснити збір характеризуючих матеріалів щодо неповнолітнього потерпілого з метою визначення його індивідуальних особливостей. Тож взаємодія слідчого з оперативними підрозділами має ґрунтуватися на спільній, злагодженій діяльності з попередньо узгодженим обміном інформацією, що сприятиме встановленню обставин кримінального правопорушення.

Важливим суб'єктом під час взаємодії зі слідчим у процесі проведення слідчої (розшукової) дії за участю неповнолітнього потерпілого з вадами психофізичного розвитку є підрозділи ювенальної превенції Національної поліції України. Працівники відділу превенції, дільничні офіцери поліції НПУ (Korniienko, 2018) допомагають слідчому в реалізації організаційно-тактичних засад під час проведення слідчих (розшукових) дій. Зокрема, це можуть бути допомога в пошуку спеціалістів, понятих, опитування громадян, збір інформації, виконання доручень слідчого тощо.

Потребує уваги взаємодія слідчого із судовим експертом під час підготовки та проведення судових експертиз у межах розслідування кримінальних проваджень щодо неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку. Наприклад, винесення постанови про призначення судової психіатричної експертизи щодо неповнолітнього цієї категорії надасть можливість слідчому вивчити та зрозуміти стан психічного здоров'я дитини, встановити обставини події, деталізувати перебіг їх вчинення. Під час призначення судово-психіатричної експертизи її предметом є дослідження медичних і юридичних критеріїв, психічного стану та змісту безпорадного стану неповнолітнього.

Науковці зауважують, що безпорадним станом потерпілої можна визначити її нездатність розуміти характер і значення вчинюваних щодо неї протиправних дій та чинити опір злочинцю. Використання безпорадного стану потерпілої особи передбачає використання її несвідомого стану або фізичної нездатності чинити опір, що може бути пов'язане з низкою причин, які зрештою можуть бути зведені до фізичних чи психічних факторів (Okhrimenko, & Luzanova, 2016, p. 103).

Безпорадний стан неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку є наслідком або

хронічних, або тимчасових психічних розладів, слабоумства, інших соматичних захворювань. Також може бути наслідком застосованого стосовно дітей насильства, про що зауважує Ю. Б. Комаринська (2021). Проведення судово-психіатричної експертизи дасть змогу вичерпно дослідити обставини кримінального правопорушення.

Саме тому важливим аспектом проведення такої експертизи є належна взаємодія слідчого із судовим експертом на кожному з етапів, розпочинаючи зі збору характеризуючих матеріалів щодо дитини й до формування висновку експерта.

Спільне виконання поставлених завдань у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку може відбуватися за допомогою спільної діяльності слідчого та компетентних представників державних органів (ідеться, наприклад, про службу у справах дітей і сім'ї районної або обласної державної адміністрації). Оскільки до завдань цієї служби належить контроль за умовами утримання, виховання дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах, слідчому доволі часто доводиться здійснювати взаємодію за цим напрямом.

Тому завданням спеціальних органів і служб у справах дітей та установ для дітей є не лише забезпечення прав дитини та її інтересів у суспільстві, а й вжиття необхідних заходів під час кримінального провадження, які спрямовані на охорону здоров'я неповнолітнього та соціальний захист у тому випадку, коли останній опинився в складних життєвих обставинах.

За таких умов участь представників спеціальних органів і служб у справах дітей та їх взаємодія зі слідчим як під час кримінального провадження, так і під час судового розгляду є обов'язковою.

Щодо притулків для дітей, центрів соціально-психологічної та медико-соціальної реабілітації дітей, соціально-реабілітаційних центрів (дитячих містечок), освітніх закладів, зокрема шкіл і професійних училищ соціальної реабілітації, зауважимо, що їх функціями є освітня діяльність, виховання, соціальна реабілітація, соціальний захист, надання соціальної, педагогічної та психологічної допомоги тощо (Ishchenko, 2022, p. 311). За цими напрямками їх уповноважені представники можуть надати допомогу під час розслідування.

Взаємодія слідчого з переліченими суб'єктами підвищує ефективність проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку, оскільки за їх допомогою слідчий збирає характеризуючі матеріали щодо дитини. Важливим

аспектом є виконання інших завдань кримінального провадження, до прикладу, за необхідності представники ввірених установ і закладів можуть підготувати спеціально облаштоване місце для проведення слідчих (розшукових) дій у межах проживання дитини, мінімізуючи ризики повторного травмування дитини.

Підсумовуючи, зауважимо, що спільна діяльність слідчого з іншими суб'єктами під час проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку має правове закріплення, що відображено в загальній формі взаємодії, яка реалізується з інформаційною, довідковою метою, задля збирання та передання інформації, у спеціальній формі взаємодії, під час якої слідчий надає письмові й усні доручення, вказівки іншим суб'єктам, приймає процесуальні рішення в кримінальному провадженні та непроцесуальній формі взаємодії, у межах якої виконуються організаційно-тактичні, психологічні й управлінські завдання.

Висновки

Структуру тактики слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку слід розглядати відповідно до етапів: підготовка; проведення; фіксація перебігу й результатів, їх оцінка. Слід формувати організаційно-тактичні й психологічні засади проведення слідчих (розшукових) дій на кожному з етапів.

Результати слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку залежать від дій слідчого на підготовчому етапі, які можна поділити на дві стадії: 1) підготовчі дії до початку (до виїзду) проведення слідчої (розшукової) дії; 2) підготовчі дії безпосередньо на місці проведення слідчої (розшукової) дії;

На першій стадії підготовчого етапу слідчий визначає мету й завдання діяльності. На другій стадії підготовки безпосередньо на місці проведення створює обстановку й умови, максимально наближені до запланованих, забезпечує належні умови проведення, охорону місця проведення

слідчої (розшукової) дії, відновлює обстановку у випадку її порушення (до прикладу, під час проведення слідчого експерименту) тощо. На місці безпосереднього проведення слідчих (розшукових) дій слідчий перевіряє присутність усіх учасників, проводить їх інструктаж.

Наступним етапом проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку є робочий, під час якого реалізуються тактичні прийоми слідчої (розшукової) дії.

На етапі фіксації рекомендовано використовувати аудіо- та відеофіксацію, результати якої будуть додатком до протоколу слідчих (розшукових) дій. За допомогою використання звуко-, відеозапису слідчому вдасться точно зафіксувати не лише показання неповнолітнього, а й емоційний стан і невербальні реакції дитини.

Запорукою ефективного проведення слідчих (розшукових) дій є налагоджена взаємодія слідчого із широким колом суб'єктів, що відображається в організаційно-тактичних і психологічних особливостях.

За результатами аналізу нормативно-правових актів і практичної діяльності окреслено коло уповноважених органів, підрозділів й окремих осіб, з якими взаємодіє слідчий під час проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку: 1) правоохоронні органи та їх представники, зокрема співробітники оперативних підрозділів, дільничні інспектори поліції, інспектори ювенальної превенції, спеціалісти-криміналісти, судові експерти, інші уповноважені службові особи; 2) органи державної влади й органи місцевого самоврядування та їх представники; 3) міжнародні, громадські організації та їх представники; 4) заклади освіти та їх представники: дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, спеціалізованої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти, зокрема за напрямом інклюзивного навчання; 5) громадськість, медіа та їх представники.

References

- [1] Davydiuk, P.P., & Kyrychuk, B.S. (2023). Peculiarities of the use of tactical techniques during the interrogation of minors by the investigator. *Science and technology today*, 13(27), 68-80. doi: 10.52058/2786-6025-2023-13(27)-68-80.
- [2] Dmytryshyna, T.I. (2020). Juvenile justice: international experience and prospects for its implementation in Ukraine. *Entrepreneurship, economy and law*, 1, 210-219. doi: 10.32849/2663-5313/2021.1.37.
- [3] Ishchenko, I.V. (2022). Study of the place of the National Police units in the system of bodies and services for children's affairs regarding the implementation of juvenile prevention. *Law and society*, 4, 308-314. doi: 10.32842/2078-3736/2022.4.44.

- [4] Kashpur, A.S., & Sokyran, F.M. (2021). Interrogation of a minor: forensic and psychological characteristics. *Legal psychology*, 2(29), 61-69. doi: 10.33270/03212902.6110.
- [5] Komarynska, Yu.B. (2021). Psychological and forensic characteristics of the victim in criminal offenses related to domestic violence. *Legal psychology*, 2(29), 82-90. doi: 10.33270/03212902.82.
- [6] Korniienko, M.V. (2018). Peculiarities of ensuring and protecting the rights of children by the district police officer. *Legal journal of Donbass*, 3(64), 100-107. doi: 10.32366/2523-4269-2018-64-3-100-107.
- [7] Maliarova, V.O., & Dmytriieva, L.V. (2017). Types and forms of interaction under the influence of new criminal procedural legislation. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, 2(43), 179-182.
- [8] Okhrimenko, I.M., & Luzanova, H.O. (2016). Problems of appointing forensic psychological examinations of victims during the investigation of sexual crimes. *Entrepreneurship, economy and law*, 4, 102-107.
- [9] Olshanetskyi, I.V. (2020). Juvenile justice: problems of legislative regulation of its bodies in Ukraine (juvenile judge, prosecutor, investigator, lawyer). *Constitutional state*, 37, 45-56. doi: 10.18524/2411-2054.2020.37.201508.
- [10] Osypenko, I.P., & Prorochenko, V.V. (2019). Use of opportunities of non-verbal information in the investigation of crimes. *Legal scientific electronic journal*, 6, 392-395. doi: 10.32782/2524-0374/2019-6/94.
- [11] Pasko, O.M., & Horoshko, V.V. (2022). Communicative readiness of the investigator as a necessary component of the interrogation of minors. *South Ukrainian legal journal*, 1-2, 273-277. doi: 10.32850/sulj.2022.1-2.48.
- [12] Pavlova, N.V. (2020). The use of demonstration tools (anatomical dolls) during the interrogation of a minor. *Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 1, 215-220. doi: 10.31733/2078-3566-2020-1-215-220.
- [13] Pchelina, O. (2020). Use of special knowledge in the field of psychology in criminal proceedings. *Entrepreneurship, economy and law*, 7, 365-370. doi: 10.32849/2663-5313/2020.7.62.
- [14] Popov, H., Urumova, I., & Tsiuman, T. (2021). *Methodological recommendations for interviewing children as part of the investigation*. T. Tsiuman (Eds.). Kyiv. Retrieved from https://rescentre.org.ua/images/Uploads/Files/child_witness_dl/Method_recommendations_opytyvanya_ditey_UKR.pdf.
- [15] Reporting on registered criminal offenses and the results of their pretrial investigation. *Site "Office of the Prosecutor General"*. Retrieved from <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.
- [16] Shmyhol, T.H. (2007). Peculiarities of interrogation tactics in the investigation of crimes committed by minors. *Entrepreneurship, economy and law*, 8, 134-137.
- [17] Suvorova, A.O. (2023). Peculiarities of the tactics of examining minor victims with disabilities of psychophysical development. *Legal psychology*, 1(32), 128-137. doi: 10.33270/03233201.128.
- [18] Terekhovych, V.N., & Niemande, Ye.V. (2018). The essence of forensic tactics. *Theory and practice of forensic examination and criminology*, 18, 35-44. doi: 10.32353/khrife.2018.04.
- [19] Yatsyna, O.F. (2022). The impact of war on mental health: signs of psychological traumatization of children and adolescents. *Scientific perspectives*, 7(25), 554-567. doi: 10.52058/2708-7530-2022-7(25)-554-567.
- [20] Yefimov, M.M. (2020). Peculiarities of establishing psychological contact during interrogation during the investigation of crimes against morality. *Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 1, 200-204. doi: 10.31733/2078-3566-2020-1-200-204.

Список використаних джерел

- [1] Давидюк П. П., Киричук Б. С. Особливості використання тактичних прийомів під час проведення слідчим допиту неповнолітніх осіб. *Наука і техніка сьогодні*. 2023. № 13 (27). С. 68–80. doi: 10.52058/2786-6025-2023-13(27)-68-80.
- [2] Дмитришина Т. І. Ювенальна юстиція: міжнародний досвід та перспективи його впровадження в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 1. С. 210–219. doi: 10.32849/2663-5313/2021.1.37.
- [3] Іщенко І. В. Дослідження місця підрозділів Національної поліції в системі органів і служби у справах дітей щодо здійснення ювенальної превенції. *Право і суспільство*. 2022. № 4. С. 308–314. doi: 10.32842/2078-3736/2022.4.44.
- [4] Кашпур А. С., Сокиран Ф. М. Допит неповнолітнього: криміналістична та психологічна характеристика. *Юридична психологія*. 2021. № 2 (29). С. 61–69. doi: 10.33270/03212902.6110.
- [5] Комаринська Ю. Б. Психолого-криміналістична характеристика особи потерпілого в кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із домашнім насильством. *Юридична психологія*. 2021. № 2 (29). С. 82–90. doi: 10.33270/03212902.82.

- [6] Корнієнко М. В. Особливості забезпечення і захисту прав дітей дільничним офіцером поліції. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 3 (64). С. 100–107. doi: 10.32366/2523-4269-2018-64-3-100-107.
- [7] Малярова В. О., Дмитрієва Л. В. Види і форми взаємодії під впливом нового кримінального процесуального законодавства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. № 2 (43). С. 179–182. (Серія «Право»).
- [8] Охріменко І. М., Лузанова Г. О. Проблематика призначення судово-психологічних експертиз щодо потерпілих під час розслідування статевих злочинів. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 4. С. 102–107.
- [9] Ольшанецький І. В. Ювенальна юстиція: проблеми законодавчого врегулювання її органів в Україні (ювенальний суддя, прокурор, слідчий, адвокат). *Правова держава*. 2020. № 37. С. 45–56. doi: 10.18524/2411-2054.2020.37.201508.
- [10] Осипенко І. П., Пророченко В. В. Використання можливостей невербальної інформації у розслідуванні злочинів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 6. С. 392–395. doi: 10.32782/2524-0374/2019-6/94.
- [11] Пасько О. М., Горошко В. В. Комунікативна готовність слідчого як необхідний складник допиту неповнолітніх. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1–2. С. 273–277. doi: 10.32850/sulj.2022.1-2.48.
- [12] Павлова Н. В. Використання демонстраційних засобів (анатомічних ляльок) під час допиту малолітньої особи. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 1. С. 215–220. doi: 10.31733/2078-3566-2020-1-215-220.
- [13] Пчеліна О. Використання спеціальних знань в галузі психології у кримінальному провадженні. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 7. С. 365–370. doi: 10.32849/2663-5313/2020.7.62.
- [14] Методичні рекомендації щодо опитування дітей у межах розслідування : метод. посіб. / [авт.-упоряд. : Г. Попов, І. Урумова, Т. Цюман] ; за заг. ред. Т. Цюман. Київ, 2021. 112 с. URL: https://rescentre.org.ua/images/Uploads/Files/child_witness_dl/Metod_recomendations_opytyvanya_ditey_UKR.pdf.
- [15] Звітність про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора* : [сайт]. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.
- [16] Шмиголь Т. Г. Особливості тактики проведення допиту при розслідуванні злочинів, учинених неповнолітніми. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 8. С. 134–137.
- [17] Суворова А. О. Особливості тактики освідчення неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку. *Юридична психологія*. 2023. № 1 (32). С. 128–137. doi: 10.33270/03233201.128.
- [18] Терехович В. Н., Німанде Є. В. Сутність криміналістичної тактики. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2018. Вип. 18. С. 35–44. doi: 10.32353/khrife.2018.04.
- [19] Яцина О. Ф. Вплив війни на психічне здоров'я: ознаки травматизації психіки дітей та підлітків. *Наукові перспективи*. 2022. № 7 (25). С. 554–567. doi: 10.52058/2708-7530-2022-7(25)-554-567.
- [20] Єфімов М. М. Особливості встановлення психологічного контакту при проведенні допиту під час розслідування злочинів проти моральності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 1. С. 200–204. doi: 10.31733/2078-3566-2020-1-200-204.
-

Conducting Investigative (Detective) Actions with the Participation of Minor Victims with Disabilities: Organizational, Tactical and Psychological Principles

CHORNOUS Yuliia

Doctor of Law, Professor,
Professor of the Department of Criminalistics and Forensic Medicine
of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9710-4858>;

SUVOROVA Anastasiia

Researcher of the Department of Criminology
and Forensic Medicine of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7508-290X>

Abstract. The study of statistical data on the dynamics of criminal offenses committed against minor victims with disabilities of psychophysical development demonstrated their quantitative growth. First of all, this is due to the fact that minor victims with disabilities of psychophysical development are characterized by victimhood. The conditions of martial law, overcoming the full-scale aggression of the Russian Federation, have negative consequences, but the war has a detrimental effect on the physical, psychological and mental health of children. Peculiarities of the investigation, tactics of investigative (search) actions related to the pathological condition of such children, who, if present, have a disability, were not the subject of scientific research, which determined its relevance. The purpose of the article is to reveal the content of investigative (research) actions with the participation of minor victims with disabilities of psychophysical development in accordance with organizational, tactical and psychological principles. The research used the process of both general scientific and special legal methods: comparative legal, system-structural, and the method of system analysis. In order to cover the issues in detail, a view on the structure of the tactics of investigative (search) actions was chosen as the basis according to the stages: preparation; carrying out; recording of progress and results, their evaluation. accordingly, the organizational-tactical and psychological measures of conducting investigative (search) actions at each of the stages are revealed. The importance of the interaction of the investigator with other subjects during the implementation of the assigned tasks is demonstrated. To increase the effectiveness of practical activities, to improve the formation of theoretical and practical recommendations in the context of the fact that the joint activity of the investigator with other subjects during investigative (search) actions involving minor victims with disabilities of psychophysical development has legal consolidation, which is reflected in a general form. interaction (implemented with information, reference transmission for collecting and transmitting information), as well as in a special form of interaction (during which the next party provides letters and oral instructions, instructions to other subjects, procedural decisions in criminal proceedings), as well as in a non-procedural form interaction, within which organizational-tactical, psychological and managerial tasks are provided.

Keywords: pretrial investigation; human rights and freedoms; tactical technique; criminal offense; specialist; psychologist; doctor; forensic medical expert.